

Osmanlı Hukukunda İstatistiğin Önemi ve H. 1288 Tarihinde Mahkemelerde Görülen Davalara Ait İcmal Cetvelinin Tahlili

Muhammed CEYHAN*

Para ekonomisinin zayıf olduğu sanayi öncesi tarım toplumu yapısına dayalı çeşitli devlet ve imparatorluklarda ülkenin vergi ve vergi nüfusu potansiyelini belirlemek amacıyla çeşitli sayımlar yapılmıştır¹. Merkeziyetçi, bürokratik ve patrimonial bir devlet yapısına sahip olan Osmanlı Devleti de, söz konusu özelliği itibarıyla ülkesindeki insan ve maddi kaynaklarının tespitine büyük önem atfetmiştir. Özellikle devlet, zırhlı suvari ordusunu oluşturan timarlı sipahileri ayakta tutmak için toprağa dayalı istatistikî verilere önem vermiştir².

Osmanlı tarihinin sayısal veriler içeren temel kaynaklarının büyük çoğunluğunu vergi merkezli tutulan kayıtlar oluşturmaktadır. Bu kayıtların en kapsamlıları; esas olarak 15. ve 16. yüzyılları kapsayan, ancak 17. yüzyıl için de bazı örneklerini gördüğümüz *Tahrir Defterleridir*³. Yine vergi merkezli diğer defter türleri 17. ve 18. Yüzyıllardaki boşluğu dolduracak *Avarız ve Cizye Defterleri* ile 19. Yüzyıllarda tutulan *Temettüat Defterleridir*⁴.

Arazi ve buna bağlı olarak vergi tabanının tespitine dönük bilgi toplamak amacıyla daha kuruluşundan itibaren istatistikî verilere önem veren ve kurduğu sistemi yüzyıllarca işleten Osmanlı Devleti, 19. Yüzyıla geldiğinde Avrupa'daki

* Araş. Gör., Ankara Üniversitesi DTCF Tarih Bölümü, muhammedceyhan83@gmail.com.

¹ Mehmet Öz, "Tahrir Defterlerindeki Sayısal Veriler", **Osmanlı Devleti'nde Bilgi ve İstatistik**, Derleyenler: Prof. Dr. Halil İnalıcık-Prof. Dr. Şevket Pamuk, Ankara, Türkiye İstatistik Kurumu Yayınları, 2011, s. 17.

² Halil İnalıcık, "Osmanlı'da İstatistik Metodu Kullanıldı mı?", **Osmanlı Devleti'nde Bilgi ve İstatistik**, Derleyenler: Prof. Dr. Halil İnalıcık-Prof. Dr. Şevket Pamuk, Ankara, Türkiye İstatistik Kurumu Yayınları, 2011, s. 3.

³ *Tahrir Defterleri'*nden elde edilen veriler salt bir şekilde nüfus bilgisi içermemektedir. Aynı zamanda bu kayıtlardan farklı disiplinler çerçevesinde de istifade edilebilir. Mesela; Türk şehirlerinin imaret, han, hamam, mekteb gibi ihtiva ettikleri medenî tesislerin miktarı, şehirdeki çeşitli sanat dallarıyla meşgul olanların ve şeyh, sipahi, seyyid, gibi zümrelerin miktarı vs. öğrenilebilir. Ayrıca yine Tahrir Defterleri söz konusu olduğunda; nüfus ile ilgili elde edilen bilgilerin doğruluğu konusunda da sıkıntılar mevcuttur. Mesela; bir kısım nüfusun gizlenmiş olacağı ve tahrir komisyonlarınca bulunup sayılamamış olması muhtemeldir. Kaldı ki bu kayıtların sıhhati noktasında başka kaynaklardan kontrolü de mümkün değildir. Bu sebeple eldeki defterleri ihtimaller ve imkanlar doğrultusunda incelemek gerekecektir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ömer Lütfi Barkan, "Tarihî Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi", **Osmanlı Devleti'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi Osmanlı Devlet Arşivleri Üzerine Tetkikler-Makaleler**, Yayına Hazırlayan: Prof. Dr. Hüseyin Özdeğer, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 2000, C. 2, s. 1414-1426.

⁴ Oktay Özel, "Avarız ve Cizye Defterleri", **Osmanlı Devleti'nde Bilgi ve İstatistik**, Derleyenler: Prof. Dr. Halil İnalıcık-Prof. Dr. Şevket Pamuk, Ankara, Türkiye İstatistik Kurumu Yayınları, 2011, s. 35.

gelişmelere paralel olarak modern istatistik bilgi ve yöntemlerinden de istifade etmiştir. Bu bağlamda, merkeziyetçi ve bürokratik bir yönetim anlayışını her geçen gün güçlendirdiği 19. Yüzyılda, Avrupa anlamda nüfus sahasında başlattığı modern istatistik uygulamalarını, sağlıklı verilere ulaşmak için adalet, eğitim, sağlık, arazi vb. alanlara da inhisar ettirmiştir.

Osmanlı Devleti'nde salt bilgi edinmeye dönük istatistikî belge ve veri derleme 1831 tarihinde yapılan ilk nüfus sayımı ile başlar. Ancak, nüfusa ilişkin belge ve istatistik derlemek amacıyla yapılan çalışmaları genel olarak iki kısma ayırmak mümkündür. İlk dönem; 15. Yüzyıla 19. Yüzyıl arasını kapsayan ve devletin tebaasını kontrol altında tutma, vergi alımlarının tespiti ve askere alma potansiyellerinin ölçülmesi gibi amaçları göz önünde tuttuğu erken dönem, ikincisi ise 1830 civarında başlayan ve salt bilgi edinme arzusunun etkili olduğu dönemdir⁵.

Osmanlı Devleti'nde modern anlamdaki istatistiğin kurumsal olarak teşekkülü 1875 yılında Ticaret Nezareti bünyesinde oluşturulan İstatistik Kalemî ile başlar. Başında bir Rus uzman bulunan bu kalem, Osmanlı Devleti'nin Rusya ile savaşa girmesi sebebiyle lağvedildi. Ancak kısa süre sonra, istatistik çalışmalarının yaygınlaştırılması için 17 Ocak 1880 (4 Safer 1297) tarihinde çıkarılan nizamname ile yine Ticaret Nezareti bünyesinde müstakil bir İstatistik Müdüriyeti kuruldu⁶.

Nizamname, 7 maddeden oluşmakta ve 1. 2. 3. maddelerinde İstatistik Müdüriyetinin nerelerde ve hangi kurum bünyelerinde oluşturulacağına dair bilgi verilmektedir. Buna göre kaza, liva ve vilayet merkezlerinde birer istatistik komisyonu kurulması öngörülmüştür. İstanbul'da da belediye daireleri heyetleri kaza istatistik komisyonlarının görevlerini üstlendi. Ayrıca her nezarete birer istatistik kalemî oluşturulacaktı. Kaza istatistik komisyonlarında kaymakam, mal müdürü, bidayet mahkemesinden tayin olunacak bir katip, orman memuru, tahrir-i emlak ve rüsumat dairesini temsilen rüsumat memurları, tahrir ve tapu katipleri görev alıyordu. Liva istatistik komisyonu ise mutasarıf, muhasebeci, tahrirat müdürü, bidayet mahkemesinden tayin olunacak bir katip, orman memuru, rüsumat memuru, defter-i hakani memuru ve tahrir katibinden oluşuyordu. Nihayet Vilayet istatistik komisyonu defterdar, mektupçu, istinaf mahkemesinden tayin olunacak bir katip, rüsumat ve orman büyük memurları, maarif müdürü, tahrir mümeyyizi ve defter-i hakani memurunu içeriyordu⁷.

⁵ Cem Behar, "Osmanlı Nüfus İstatistikleri ve 1831 Sonrası Modernleşmesi", **Osmanlı Devleti'nde Bilgi ve İstatistik**, Derleyenler: Prof. Dr. Halil İnalçık-Prof. Dr. Şevket Pamuk, Ankara, Türkiye İstatistik Kurumu Yayınları, 2011, s. 63. İlk nüfus sayımı teşebbüsü Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması ile Rusya'ya karşı harbe girilen yıllarda 1826-1828 arasında olmuştur. Ancak genel bir nüfus sayımı için tecrübe olan bu sayım harp nedeniyle neticelendirilememiştir. Bu konuda Bkz. Enver Ziya Karal, **Osmanlı İmparatorluğu'nda İlk Nüfus Sayımı 1831**, Ankara, Türkiye İstatistik Kurumu Yayınları, 2010, s. 8-9.

⁶ Zafer Toprak, "Osmanlı Devleti'nde Sayısallaşma ya da Çağdaş İstatistiğin Doğuşu", **Osmanlı Devleti'nde Bilgi ve İstatistik**, Derleyenler: Prof. Dr. Halil İnalçık-Prof. Dr. Şevket Pamuk, Ankara, Türkiye İstatistik Kurumu Yayınları, 2011, s. 97. İstatistik üzerine bir kitab kaleme alan Mekteb-i Hukuk-ı Şâhâne ilm-i servet mu'allim mu'âvini Mehmed Ali, İstatistik Müdüriyeti'nin kuruluşunu 6 Safer olarak vermektedir. Bkz. Mehmed Ali, **Nazari ve Ameli İstatistik**, İstanbul, Karabet Matbaası, 1306, s. 95.

⁷ **Düstur**, 1. Tertib, 4. Cilt, s. 671.

Nizamnamenin 4. maddesinde nezaretler bünyesinde oluşturulacak istatistik komisyonlarının kendi görev ve yetki alanları çerçevesinde oluşturacakları verileri cetvellere aktarmaları ve bu işlemin Ticaret Nezareti üzerinden müteselsil olarak taşradaki birimlere sirayet edecek şekilde yapılması istenmektedir. 5. maddede söz konusu istatistikî verilerin her sene Mayıs başından itibaren düzenleneceği belirtilmiştir. 6. maddede ise, istatistik cetvellerinin oluşturulmasından taşraya intikali ve oradan da tekrar bağlı bulunduğu nezarete ulaştırılmasına kadar çeşitli kademelerde görevli olan memurların görevlerini ihmal etmesi halinde uygulanacak cezaî yaptırımlar tespit edilmiştir. Buna göre, ilk ihmalde bir aylık maaşın yarısının kesilmesi, ikinci ihmalde bir aylık maaşın tamamının kesilmesi ve sürekli tekrar etmesi halinde de memuriyetten azledilmesi şeklinde cezaî yaptırımlar öngörülmüştür. 7. maddede de nahiye ve köylere gidecek memurların iki aylık görevleri süresince aylık 15 güruş verilmesi belirlenmiştir⁸.

Bu nizamnamenin ardından 1881'de bir ceza istatistikleri nizamnamesi ve 1891'de de hukuk ve ticaret istatistikleri talimatnamesi çıkarıldı. Mahmud Paşa'nın Nafia nazırlığı sırasında yine Ticaret Nezareti'nde, genel istatistiklerin düzenlenmesine girişilmiş ve 1897 yılına ait sayılar 1900 yılında yayınlanmıştır. 160 sayfadan oluşan bu çalışma, nüfusun yaş ve cinsiyet yönünden tahmini miktarını, doğum, ölüm, evlenme, boşanma, göç hareketleri, Darülaceze, hastahaneler, adliye, maarif, müze, ziraat, hayvanat, ormanlar, madenler, Duyun-ı Umumiyye, gümrük, darp-hane, müskirat, reji, av, Ziraat Bankası, liman, posta ve telgraf, demiryolları, sanayi ve şose istatistikleri ile Şirket-i Hayriye, tramvay, tünel ve havagazı kumpanyaları istatistiklerini içermiştir⁹.

İstatistiğin, kurumsal olarak teşekkülü her ne kadar 17 Ocak 1880 (4 Safer 1297) tarihinde olsa da, daha 1860'larda çağdaş ülkelerde kullanılan istatistik ilminin Osmanlı Devleti'nde de icra olunması istenmekteydi¹⁰. Dolayısıyla kurumsal olmamakla birlikte yine modern istatistiğin mantığından istifade etmek suretiyle bazı istatistikî verilerin daha öncelerden tutulmaya başlandığını gözlemlemek mümkündür. Nitekim tarafımızdan incelenen 1871/1872 (H. 1288) tarihinde mahkemelerde görülen davalara ait icmal cetveli söz konusu İstatistik Müdüriyeti'nin teşekkülünden önce tutulmuştur¹¹. Bu cetvelin tahliline geçmeden evvel, modern istatistik cetvelleri öncesi Osmanlı hukuk metinlerinin modern anlamda nasıl istatistikî açıdan tahlil edilebileceğine dair izahatta bulunalım:

⁸ *Düstur*, 1. Tertib, 4. Cilt, s. 671-672. Ticaret Nezareti Bünyesi'nde müstakil olarak oluşturulan İstatistik Müdüriyeti, ehemmiyetine binaen 18 Mart 1918 tarihinde (H. 05 Cemâziye'l-âhir sene 1336) Sadarete bağlı İstatistik Müdüriyet-i Umumiyesi olarak teşkilatlanmıştır. *Düstur*, 2. Tertib, 10. Cilt, s. 163. İstatistik Müdüriyet-i Umumiyesi'nin 01 Ağustos 1918 (28 Şevvâl 1336) tarihli nizamnamesinde, bu müdüriyetin yetki ve sorumlulukları artırılmış, sadece veri toplayan bir kurum olmaktan çıkarılmış, verileri analiz eden ve yayınlayan, gerektiğinde Avrupa'daki muadili olan kurumlarla bağımsız olarak işbirliği yapan ve hükümete görüş bildiren bir kurum haline dönüşmüştür. *Düstur*, 2. Tertib, 10. Cilt, s. 564. Ancak bu müdüriyetin ömrü uzun olmamış 02 Eylül 1919 (06 Zil'el-hicce 1337) tarihinde ilga edilmiştir. *Düstur*, 2. Tertib, 11. Cilt, s. 366.

⁹ Zafer Toprak, *a.g.m.*, 98.

¹⁰ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), A.}MKT.MHM., Dosya no: 347, Gömlek no. 28, 09 Ş. 1282 / 28 Aralık 1865.

¹¹ BOA, İ.DA., Dosya no: 19, Gömlek no. 866, 19 Rebi'ü'l-evvel 1289 / 27 Mayıs 1872.

Osmanlı Devleti'nde hukuk sahasında, 19. Yüzyılda modern anlamda istatistik müessesesinin teşekkülüne kadar devlet eliyle istatistikî veriler hazırlanmamıştır. Dolayısıyla -çok zor da olsa- 19. Yüzyıl öncesi hukukî verilerini ancak araştırmacılar istatistikî veriye dönüştürebilirler. Bu bağlamda Osmanlı Hukuku'nun temel kaynağı olan şer'îyye sicillerinin araştırmacılar tarafından modern istatistik yöntemleri çerçevesinde incelenmesi gerekmektedir. Ancak bu çok kolay bir iş değildir. Çünkü, kadınların kaleme aldıkları defterler salt bir şekilde hukukî bilgilerden ibaret değildir. Söz konusu sicilleri kayda geçiren kadınlar, Osmanlı adli teşkilatının temel taşı olmakla birlikte; buldukları yerin hâkimi, belediye başkanı, emniyet âmiri, mülki âmiri ve halkın her konuda müracaat edebileceği sosyal güvenlik makamı idi. Dolayısıyla kadınların tutmuş olduğu şer'îyye sicil defterleri siyasi, iktisadi, askerî, hukukî ve içtimai hayata dair bir çok bilgileri de ihtiva etmektedir. Buna ek olarak şer'îyye sicil defterleri; Osmanlı Devleti'nin kurumsal bünyesinde zaman içinde meydana gelen değişim ve dönüşüme paralel olarak muhteva ve diplomatik açıdan bazı değişiklikler geçirmiştir¹². Tanzimat dönemi ile birçok kurum ve müesseseye ya revizyona uğramış ya da yeni oluşmuştur. Bu sebeple Tanzimat döneminde kadınların birçok yetkisi başka memurlarca ve kurumlarca paylaşmıştır. Özellikle, Osmanlı hukukunun yanında Batı usulü hukukun benimsenmesi ve Şer'îyye mahkemelerinin yanı sıra Nizamiye mahkemelerinin vücut bulması klasik şer'îyye sicillerinin içeriğinde ve belge türlerinde değişime sebep olmuştur.

Osmanlı hukukunda önemli bir yere sahip olan şer'îyye sicil defterlerinin istatistikî verilere dönüştürülmesi noktasında yukarıda bahsettiğimiz hususların bilinmesi gerekmektedir. Ayrıca defterlerde yer alan belgelerin muhteva ve kaynağının ne olduğunun bilinmesi de o derece önemlidir. Klasik dönem sicillerinin siyasi, iktisadi, askerî, hukukî ve içtimai hayata dair bir çok bilgileri ihtiva ettiğinden bahsetmiştik. Dolayısıyla hazırlanacak istatistiğin bu alanlarda çalışan herkese hitab edecek tarzda hazırlanmasında yarar vardır. Diplomatika bilimini çalışanlar bile gerektiğinde bu verilerden istifade edebilmelidir.

Osmanlı Hukukunun Batı Hukuku bağlamında resepsiyona girmeden ve modern hukuk istatistiklerinin tutulmasından evvel tutulmuş olan bir şer'îyye sicil defteri nasıl istatistikî veriye çevrilebilir? sorusundan hareketle Konya Şer'îyye Sicil Defterleri içerisinde yer alan 1706-1708 (H. 1118-1119) tarihli ve 42 nolu defter tarafımızdan basit istatistik verilerine dönüştürülmüştür. Söz konusu çalışmamıza defterin kataloğundan seçmeler vermekle başladık. Çünkü bir sicil defteri için yapılması gereken en önemli işlem defterin tamamının kataloğunun çıkarılmasıdır. Bundan maksat, defterden istifade edecek araştırmacıların hem belge konularını rahat bir şekilde görmelerini hem de kataloğun kolayca istatistiğe dönüştürülmesini sağlamak¹³. Ayrıca yukarıda da bahsettiğimiz üzere klasik dönem sicillerinin

¹² Muhammed Ceyhan, "Tanzimat Dönemi Sonrası Şer'îyye Sicil Defterlerinin Muhteva ve Diplomatik Açısından Tahlili", *OTAM*, S. 29, Bahar 2011, s. 49-82

¹³ Tasnifini yaptığımız ve istatistikî olarak değerlendirdiğimiz 42 nolu defterin bütününe konu kataloğu tarafımızdan çıkarıldı. Fazla yer kaplaması sebebiyle bu çalışmamızda hepsini vermedik. Sadece örneklem olarak bir kısmını verdik. Ancak, istatistikî verilere dönüştürürken defterin tamamında yer alan belge ve bilgileri kullandık. Defter için bkz. Milli Kütüphane Başkanlığı Mikrofilm Arşivi, *Konya Şer'îyye Sicilleri*, defter no: 42.

çok farklı alanlarda konuları havi olması hasebiyle, değişik disiplinlerden inceleme yapacak araştırmacılara kolaylık sağlamak da amaçlanmıştır.

Şer‘iyye Sicil Defteri Konu Katoloğu Örneği

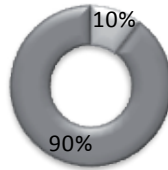
Belgenin			
Nosu	Türü	Konusu	Tarihi
7/2	Temessük	Mukataa zaptına dair.	Rebî‘u’l-evvel 1118
9/1	İ‘lâm	Mülkün haksız yere zapt edildiğine dair dava.	23 C. 1118
9/2	İ‘lâm	Hırsızlık iddiası.	25 C. 1118
12/2	Hüccet	Boşanma kaydı.	23 C. 1118
12/3	Hüccet	Kayım tayini.	9 B. 1118
13/2	Hüccet	Nafaka tayini.	29 C. 1118
15/3	Hüccet	Vasi tayini.	10 B. 1118
16/1	İ‘lâm	Mihr-i müecceli talep.	25 C. 1118
16/2	Hüccet	Mülk satışı.	12 B. 1118
17/1	Hüccet	Davadan feragat edildiğine dair ikrar.	5 B. 1118
34/1	İ‘lâm	“Kendisine hakaret ve küfür edildiği” iddiası.	27 B. 1118
34/2	İ‘lâm	Alacağın alınmadığına dair dava.	25 B. 1118
40/1	İ‘lâm	Tasarrufa mani olduğuna dair dava.	2 Ş. 1118
41/1	Hüccet	Ölüm hadisesinin keşfini talep.	2 Ş. 1118
41/3	Hüccet	Cerrahtan diyet talep edilmeyeceğine dair taahhüt.	28 B. 1118
43/1	İ‘lâm	Nesebiyyet iddiası.	2 Ş. 1118
46/3	İ‘lâm	Hürri’l-asl olduğuna (âzâd edildiğine) dair dava.	4 Ş. 1118
51/1	Hüccet	Mübadele yoluyla mülk satışı.	7 Ş. 1118
52/1	Hüccet	Namzedlik (nişanlılık) eşyalarının alındığına dair ikrar.	10 Ş. 1118
57/3	Hüccet	Diyet için mahalle ahalisinden şikayetçi olunmadığına dair ikrar.	16 Ş. 1118
61/2	Hüccet	Köle âzâdı.	19 Ş. 1118
67/2	İ‘lâm	Kızın akd-ı nikaha yanaşmadığına dair dava.	26 Ş. 1118
68/1	İ‘lâm	Kanun ve deftere aykırı olarak vergi alındığına dair dava.	21 Ş. 1118
189/2	İ‘lâm	Darba maruz kalındığına dair dava.	2 M. 1119
191/3	Hüccet	Mahalle avarızına müteveli tayini.	4 M. 1119
195/3	Hüccet	Miras hissesinin alındığına dair ikrar.	5 M. 1119
196/1	İ‘lâm	İftiraya maruz kalındığına dair dava.	5 M. 1119
200/2	İ‘lâm	Vasi muhtarı tayin edildiğine dair dava.	3 M. 1119
206/2	İ‘lâm	Hibenin zaptına mani olduğuna dair dava.	3 M. 1119

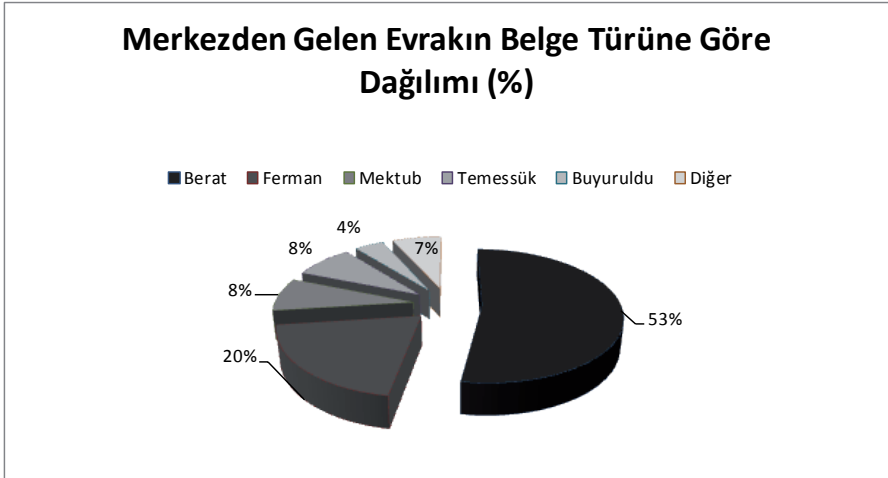
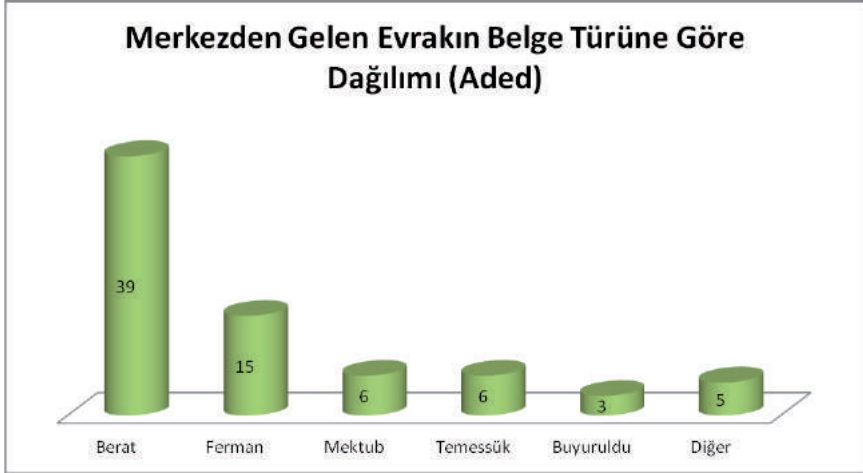
211/1	Hüccet	Beytü'l-mâla teslim-i para edileceğine dair taahhüt.	15 M. 1119
216/2	Hüccet	Mihr-i müeccel ve miras hisselerinin alındığına dair ikrar.	23 M. 1119
217/1	İ'lâm	Zina iftirasına maruz kalındığına dair dava.	22 M. 1119
218/1	İ'lâm	Akd-ı nikaha yanaşılmadığına dair dava.	22 M. 1119
265/2	Berat	Mütevelli tayini.	Evâsıt-ı M. 1119
265/3	Berat	Zaviyedâr tayini.	Gurre-i M. 1119
268/1	Berat	Müderris tayini.	25 M. 1119
268/2	Berat	İmam tayini.	Evâ'il-i B. 1118
269/2	Ferman	Mübaşire görevinde yardımcı olunması hususunda.	28 M. 1119
271/2	Mektup	Zimmetine para geçiren şahısların haps edilmesi hususunda	Tarihsiz
273/1	Mektup	Kethüda Piri tayini.	Evâsıt-ı Z. 1118
274/2	Buyruldu	Bilâ varis ölen şahsın mallarına dokunulmaması hususunda.	27 Z. 1118
279/2	Ferman	Zimmete geçirilen malların tahsili hususunda.	Evâhir-i L. 1118
289/1	Mektup	Görevlilerin görevlerini icap ettiği şekilde yapmaları hususunda.	Tarihsiz.

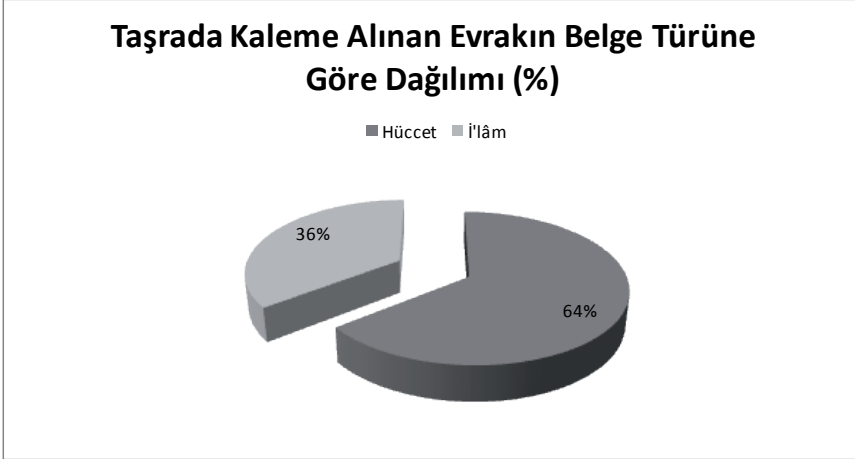
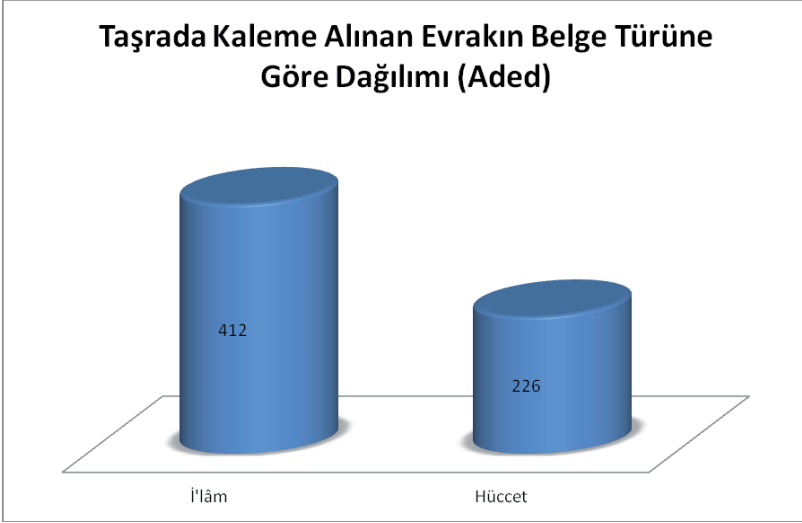
Defterde bulunan belgelerden 74 tanesi merkezden taşraya gelip ve deftere kaydolmuştur. 638 tanesi ise yetkiler çerçevesinde bizzat kadı tarafından kaleme alınmış ve deftere kaydolmuştur. Bunların yüzdeler olarak birbirine oranı şu şekildedir.

Defterde Bulunan Evrakın Dağılımı (%)

■ Merkezden Gelen Evrak   ■ Taşrada Kaleme Alınan Evrak

Hüccet Türü Belgelerin Konularına Göre Dağılımı Ve Oranı		
Konusu	Adedi	Oranı (%)
Mülk Satışı	144	35
Vasi Tayini	63	15
Miras Hissesi İle İlgili Hüccetler	48	12
Davadan Feragat Etme	42	10
Kayım Tayini	20	5
Boşanma Kaydı	17	4
Alacak-Verecek Kalmadığına Dair (İbra) Hüccetler	17	4
Köle Azadı İle İlgili	11	3
Namzedlik-Evlenme ve Mehir ile İlgili Belgeler	10	2
Cerrahdan Diyet Alınmayacağına Dair Hüccet	7	2
Vergi ile İlgili	7	2
Keşif Hücceti	4	1
Ödürülen Kişi İçin Diyet Alınmayacağına Dair Hüccet	3	1
Diğer Konularda	19	4
TOPLAM	412	%100

İ'âm Türü Belgelerin Konularına Göre Dağılımı Ve Oranı		
Konusu	Adedi	Oranı (%)
Alacak-Verecek Davası	35	15
Mülkün Haksız Yere Zapt Edilmesi	31	14
Hırsızlık İddiası	17	8
Vergi İle Alakalı Davalar	16	7
Miras Hissesi İle İlgili Davalar	15	7
Vasi Muhtarlığı İle İlgili	14	6
Darbe Maruz Kalındığı	11	5
Vakıf İle Alakalı Davalar	9	4
Hibenin Zabtına Mani	7	3
Küfür ve Hakaret	6	3
Tasarruf edilen Toprağın Kullanımına Müdahale	5	2
Zina İddiası ve Zina İftirası	5	2
Mehir İle İlgili Anlaşmazlık	5	2
Kölelikten Azad Olunulduğuna Dair İddia	4	2
Zevciyyet Muamelesinden İmtina	4	2
Adam Gammazlama	4	2
Akd-i Nikaha Yanaşmama	3	1
Tecavüze Teşebbüs	2	1
Kız Kaçırma	2	1
Nişan Atma	2	1
Nesebiyyet İddiası	2	1
Evlenmeye Mani Olma	2	1

Adam Öldürmeye Azmetme	1	0
Haneyeye Tecavüz	1	0
Şeflik İddiası	1	0
Akd-i Nikaha Rağmen Başkasıyla Evlenme	1	0
Diğer	21	9
TOPLAM	226	%100

Yapmış olduğumuz çalışmalarda, defterde yer alan belgeleri niceliksel olarak verilere dönüştürdük. Bu boyutuyla istatistiğin gereklerinden birini yerine getirmiş olduk. Tabii ki verileri sadece rakamsal ifadelerle dönüştürmek yeterli değildir. Bu verilerin döneminin şartları çerçevesinde okunması ve yorumlanması da gerekmektedir. Mesela; defterimizde diğer belgelere göre sayıca az olan ama ehemmiyetli bir veri, ameliyat öncesinde hastaların cerrahdan diyet almayacağına dair taahhütleridir. Konu katoloğunda da bir örneğini verdiğimiz bu kayıttan yedi tane mevcuttur. Yani iki sene içerisinde yedi tane ameliyat kaydı var. İlginç olanı bu ameliyatlardan altı tanesinin idrar yolu taşından, birinin de çok su içmek şikayetinden kaynaklanmış olmasıdır. Ayrıca cerrahlardan bir tanesi İvaz veled-i Bedrus isimli gayrimüslimdir ve bir tane ameliyat gerçekleştirmiştir. Diğeri ise Musa oğlu Ahmed isimli Müslüman bir cerrahdır. Bu da beş ameliyat yapmıştır. Diğeri de çok su içme şikayeti ile ameliyat olmak isteyen hastayı tedavi eden Abdullah oğlu Seyfi'dir. Tıp tarihi açısından önemli olan bu bilgileri şu şekilde yorumlamak mümkündür; birincisi ve en önemlisi ameliyatların hemen hepsinin idrar yolu taşından kaynaklanmış olmasıdır. Bu durum bizi idrar yollarında taş oluşmasında katkısı olan su argümanına götürmektedir. Konya'nın bugünkü fizikî coğrafyası düşünüldüğünde karstik bir yapıda olması ve dolayısıyla sularının bol miktarda kireç ve sair mineralleri içermesi bunda acaba etkili olmuş olabilir mi? Bir diğer husus da ameliyat yapanların hepsinin de ameliyat esnasında hastanın başına bir durum gelmesi halinde diyet talep edilmemesini garantiye almalarıdır. Üçüncü bir husus da ameliyat yapanların içinde toplamda üç cerrah olup birinin gayrimüslim diğer ikisinin de Müslüman olmasıdır. Dolayısıyla günümüzde yanlış bilinen bir noktayı, Osmanlı'da Cerrahlığı hep gayrimüslimlerin özellikle de Yahudilerin yaptığı yönündeki bilgilerin doğru olmadığını gösterir¹⁴.

Şer'îye sicilleri üzerinde yapılacak istatistikî çalışmalarda mekan ve zaman genişliği esas alındığında hatta çok zor olmakla birlikte her iki kritere uyulduğu zaman çok kapsamlı ve mantıklı veriler elde edilebilir. Tabii ki bu da ancak bir ekip ile mümkün olabilir. Biz burada Osman Hukukunda İstatistiğin önemini vurgulamaya ve özellikle de klasik dönem sicillerinin nasıl istatistikî veriye dönüştürülüp değerlendirilebileceğini göstermeye çalıştık.

¹⁴ Yukarıda konu katoloğumuzda yer verdiğimiz ve hüccet türü belge statüsünde olup istatistikî olarak değerlendirdiğimiz Tıp tarihi açısından önemli olan bir konuyu analiz etmeye çalıştık. Bu örneklemin dışında bütün belge ve konu kategorilerini analize tabi tutmak mümkündür. Ancak, konumuzun temelini bu çalışmalar oluşturmadığı için söz konusu örnek analiz ile yetinilmiştir. Belgeler için bkz. **Konya Şer'îye Sicilleri**, defter no: 42, belge no: 41/3, 186/2, 188/2, 198/1, 209/2, 210/2, 251/2.

Çalışmamıza esas teşkil eden H. 1288 (M. 1871-1872) tarihli cetvele gelecek olur isek:

Söz konusu cetvelimiz Divân-ı Ahkâm-ı Adliye'nin vazifeleri çerçevesinde H. 1288 (M. 1871-1872) yılında yaptığı işlemlere aittir. İstatistikî verileri içeren bu cetvelin tahliline geçmeden önce Divân-ı Ahkâm-ı Adliye'nin kuruluşu ve vazifeleri hakkında kısa bir bilgi vermek gerekir.

Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye 1868 yılında idarî ve adlî fonksiyonlarını yerine getirmek üzere Şûrâ-yı Devlet ve Divân-ı Ahkâm-ı Adliye olarak ikiye ayrılmıştır. Bunlardan Şûrâ-yı Devlet'e kanun teklifi hazırlama ve idarî uyumsuzluklara bakma görevi verilmiş, Divân-ı Ahkâm-ı Adliye'ye ise nizamiye mahkemelerinin bir üst organı olma hüviyeti kazandırılmıştır¹⁵. Temyiz mahkemesi statüsü olan Divân-ı Ahkâm-ı Adliye'nin ortaya çıkmasında, 1864'te Vilâyet Nizâmnâmesi ile kurulan nizamiye mahkemelerinin vermiş olduğu kararları temyizen denetleyecek bir mahkemeye gittikçe ihtiyaç duyulmasının yanısıra nizamiye mahkemelerinin kuruluşunda rolü olan Batılı devletlerin tesir ve baskısı da vardır¹⁶.

8 Mart 1868 (12 Zî'l-ka'de 1284) tarihli bir irade-i seniyye ile kurulan Divân-ı Ahkâm-ı Adliye'nin yapısına dair olarak, 1 Nisan 1868 (8 Zî'l-hicce 1284) tarihinde anatüzüğü (nizâmat-ı esasiyesi) çıkarılmıştır. Buna göre Divân-ı Ahkâm-ı Adliye, ceza ve hukuk dairelerine ayrılmış olup; şer'î, ruhanî ve ticarî mahkemelerin görev alanına giren davaların dışında kalan hukukî ve cezaî ihtilafları ya kanunen kendi yetkisindeyse bidayeten, ya da diğer nizami mahkemelerde görülüp re'sen veya tarafların isteğiyle kendisine gönderilmesi durumunda istinafen görüp çözümlerdi. Ayrıca, Divân-ı Ahkâm-ı Adliye, gerek bidayet ve gerekse istinaf mahkemesi görevi yapan meclislerin verdiği hükümler önüne geldiğinde davanın cereyanını inceler, murafaa usulünü ve hükmü kanuna uygun bulmadığı takdirde o ilâmî gerekçesini bildirmek kaydıyla bozar, tekrar görülmek üzere hükmü veren mahkemeye veya uygun bulacağı bir başkasına gönderirdi. Bu bağlamda Divân-ı Ahkâm-ı Adliye'nin, muhtevayla ilgilenmeyip şekli inceleme yaptığı bir başka deyişle tam anlamıyla bir temyiz mahkemesi olarak görev yaptığı anlaşılmaktadır. Yine Divan'a gelen nizamiye mahkemesi ilamları yanında davanın şer'î yönüyle ilgili olarak şer'îye mahkemelerinden alınmış bir ilam varsa bu ilam eskiden olduğu gibi Fetvâhâne'ye gidiyor, burada incelenip sonuç Divan'a gönderildikten sonra Divan'dan çıkan hüküm ile beraberce **Ceride-i Mehakim**'de yayınlanıyordu. Önemli davalar genel kurulda (heyet-i umumiyye) görülürdü. Kendisine getirilen davanın sonucu kişilerle hüküm arasındaki bir ihtilafa dairse o davayı Şûrâ-yı Devlet'e gönderirdi¹⁷.

H. 1288 (M. 1871-1872) tarihine ait olan bu cetvel toplamda altı kısımdan oluşmaktadır¹⁸.

¹⁵ Ekrem Buğra Ekinci, **Osmanlı Mahkemeleri: Tanzimat ve Sonrası**, İstanbul, Arı Sanat Yayınları, 2004, s. 178.

¹⁶ Mehmet Akif Aydın, "Divân-ı Ahkâm-ı Adliyye", **DİA**, C. 9, İstanbul 1994, s. 387-388.

¹⁷ Ekinci, **a.g.e.**, s., 182-185.

¹⁸ BOA, **İ.DA.**, Dosya no: 19, Gömlek no. 866, 19 Rebi'u'l-evvel 1289 / 27 Mayıs 1872. Cetvelin arşivdeki tam künyesinin yanı sıra çalışmanın sonunda tam transkripsiyonu verildiği için bundan sonraki atıflarda, metin içerisinde ilgili kısımlara işaret edilmekle yetinilecektir.

Birinci Kısım: Divân-ı Ahkâm-ı Adliye Evrak Odası'na gerek İstanbul ahali tarafından gerekse de vilayet ahali tarafından ve çeşitli dairelerden intikal eden tahrirat ve istidaların adedi ile yine davaların mahiyeti ve görüleceği mercileri tayine memur olan Havale Cemiyeti'nin bunların çeşitli mahkeme ve dairelere havalesini içermektedir¹⁹.

Evrak Odası'na intikal eden 36.455 aded evrak içinde çoğunluğu gerek İstanbul ahali tarafından gerekse de vilayet ahali tarafından doğrudan doğruya verilen 26.088 evrak oluşturmaktadır. Onun dışında kalan dava dosyaları çeşitli merkez ve taşra mahkemelerinden ve resmi dairelerinden gelmiştir. Bu noktada sorulması gereken soru şudur; acaba bireysel verilen bu dava dosyalarının kaynağı yalnızca İstanbul mudur? Yoksa taşradan da gelmiş midir? Şayet taşradan gelenler varsa bunların miktarı nedir? Taşradan gelen dosyaları şahıslar bireysel olarak mı getirmişti? İşte bu sorularımızın cevabını ne yazık ki tablodan öğrenemiyoruz. Oysa bu husus çok önemlidir. Zira, taşradan gelen evrakın miktarı ve daireye ulaştırılma kanalı, tesis edilmeye çalışılan adaletin ve yeni hukuki yapının devlet eliyle ülkenin en ücra köşelerine ne kadar gittiğini göstermektedir. Esasen bu sorularımızı, tam manasıyla Divân-ı Ahkâm-ı Adliye gibi olmasa da bir temyiz mahkemesi ya da üst mahkeme vazifesi gören Divân-ı Hümayun'a intikal eden klasik dönem davaları için de sormak gerekir. Kadının veya hâkimin kararından memnun olunmadığında acaba taşradaki halk şikâyetlerini bir üst merciye nasıl ulaştıracak?

Klasik dönemde taşradaki adaletin temini söz konusu olduğunda, şikâyet defterleri, ahkâm defterleri, mühimme defterleri gibi Divân-ı Hümayun kayıtlarının sağladığı istatistikî verilerden hareketle değerlendirenler genellikle şu kanaate varmaktalar; “Taşrada en çok şikâyet konusu ve şikâyet edilenler mahalli idarecilerdir. Kadılar hakkında daha az şikâyet vardır”. Oysa bu değerlendirme yanlıştır. Çünkü, taşradaki bir insan şikâyetçi olduğu yerel yönetici ve dava hususunda merkezdeki üst mahkeme olan Divân-ı Hümayun'a şikâyetlerini iki yolla iletebilir; birincisi direkt kendisi bireysel olarak ya da topluca merkeze giderek şikâyet edebilirler. Bir ikinci yol ise, kadı üzerinden olur. Bu ikinci yolda kadı, diplomatik olarak ma'ruz dediğimiz belgelerle olayı anlatılıp şikâyet konusu ve kişisi/kişileri merkeze iletir. Halkın maddi olanaklarını ve merkeze olan ulaşımını gözönüne alacak olursak ikinci yol daha masrafsız ve kolaydır. İşte bu noktada şu soru çıkıyor ortaya; maddi durumu iyi olmayan ve merkeze gidemeyen bir kişi “kadı üzerinden kadıyı” merkeze nasıl şikâyet edebilir? Elbetteki bu çok zor, hatta mümkün değildir. Bu sebeple merkezdeki kayıtlardan hareketle kadı ile ilgili, dolayısıyla adaletin işleyişi ile ilgili

¹⁹ Divan-ı Ahkâm-ı Adliye'nin içtüzüğünün 37. Maddesine göre Divan-ı Ahkâm-ı Adliye bünyesinde bir Tefrik Cemiyeti kurulmuştu. Tefrik Cemiyeti, iki üye, ayrıca divan baş katibi ve iki mümeyyizden müteşekkil olup, bu mümeyyizlerden birisi Divan-ı Ahkâm-ı Adliye Nezaretî'nin uygun görmesiyle başkanlık yapardı. Tefrik Cemiyeti 21 Ramazan 1287/1870 tarihli nizamname ile Havale Cemiyeti'ne dönüştürülmüştür. Tefrik Cemiyeti daha sonraları kurulan Mahkeme-i Temyiz İstida Dairesi'nin fonksiyonunu görürdü. İkinci, a.g.e., s, 182-183. Havale Cemiyeti'nin vazifesi 21 Ramazan 1287 (15 Aralık 1870) tarihli nizamnamesinin birinci maddesinde “Havale Cemiyeti kendüsüne vürüd idecek müsted'iyât ve muharrerât ve tezâkir ve i'lâmât ile evrâk-ı sâireyi kangı mahalle 'âit ise oraya havâle ider ve vilâyâtdan ihzârî lâzım gelenler için şerâ'it-i nizâmiyeyi icâ itdirir” şeklinde tanımlanmaktadır. **Düster**, 1. Tertib, 1. Cilt, s. 343.

yorumlara giderken dönemin resmî ve resmî olmayan bütün yol ve şartlarını göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Netice itibarıyla, klasik dönem için oluşturulan istatistikî verileri okurken çok dikkat etmek gerekir.

Cetvelimizdeki 26.088 evraka gelecek olur isek; şayet bu dosyalar birinci elden evrak sahibi tarafından merkeze ulaştırılıyorsa, taşradan merkeze olan evrak akışının tamamını yansıtmadığı hükmüne varabiliriz. Dolayısıyla dava evrakının daha fazla olması gerekmektedir. Burada hemen belirtelim ki, yine Evrak Odası'na taşradan muhtelif vilayetlerden intikal eden dosyalar bu değerlendirmemizin kapsamı dışındadır. Çünkü, söz konusu vilayetlerden intikal eden dosyalar ilgili mahkemenin bizzat temyizden görülmek üzere merkeze ulaştırdığı evraklardır. Taşradan merkeze olan bu belge akışı Nizamiye Mahkemeleri'nin dereceli olması göz önünde bulundurulduğunda gayet normaldir.

Birinci kısımda dikkatimize çeken bir diğer husus da, 1287 (1870-1871) tarihinden intikal eden 2.252 evraktır. Klasik dönem şer'iyeye mahkemelerinde davalar tek celse ile bitirilmekteydi. Ancak Batı usulü nizamiye mahkemelerinde artık davalar günlerce, aylarca hatta yıllarca -birden fazla celsede- görülmeye başlamıştır. Bir önceki seneden intikal eden evrak gösteriyor ki, merkezde nizamiye mahkemelerinin temyiz mercii olan Divân-ı Ahkâm-ı Adliye'de de dava evrakının bir sonraki seneye intikal ettiği görülmektedir. Bu durumun iş yoğunluğundan olma ihtimali daha yüksektir. Zira, ilgili cetvelin sonunda yer alan ve Divân-ı Ahkâm-ı Adliye heyet-i umumiyesine ait mazbatadan anlaşıldığı üzere, davaların zamanında çözülemediği için yeni daireler açılmıştır²⁰.

İkinci Kısımda: Divân-ı Ahkâm-ı Adliye Muhâkemat-ı Cezâiyye Dâiresinde temyiz ve tedkik olunan vukuat-ı cezaiyyenin kısımları ve türleri ile failleri hakkında tayin olunan kanun hakkında bilgi vardır.

Cetvelin ilgili kısmında işlenen suçlara baktığımızda; fi'l-i kat, kat-ı tarîk, sirket, hetk-ı ırz, darb u cerh, kalpazanlık, kundakçılık, yalan şahitlik, sahtekarlık, rüşvet, mahbesten firar, memurlara muhalefet, iftira gibi suçlar yer almaktadır. Bu suçları işleyenler, ise kısas, idam, müebbed ve muvakkat kürek, habs kalabend olarak cezalandırılmışlardır. Cezaya çarptırılanlar olduğu gibi beraat edenler de mevcuttur.

Cetvelde bulunan cezalara karşı düzenlenen müeyyideleri incelerken dikkat etmemiz gereken husus, bu dönemdeki ceza kanunun kaynağının ne olduğudur. Bu cümleden olarak, cetvelimizin düzenlendiği tarihten önceki ceza kanunlarından 1256 (1840), 1267 (1851) tarihli ceza kanunları İslâm Hukuku'ndan gelen müeyyideler vardır. Ancak, 1274 (1858) tarihli ceza kanunu ise büyük oranda Fransız ceza kanununun tercümesi şeklindedir. Bunun yanı sıra İslam Hukuku'ndan da unsurlar vardır²¹. 1274 tarihli kanunda; idam, kürek, kalebendlik, nefy, hapis, para cezası, rütbe ve memuriyetden tard, hukuk-ı medeniyeden ıskat, memuriyetden tard, teşhir ve ilan gibi müeyyideler Fransız kanunundan gelmiştir²².

²⁰ BOA, **İ..DA..**, Dosya no: 19, Gömlek no. 866, 19 Rebi' u'l-evvel 1289 / 27 Mayıs 1872.

²¹ Ahmet Gökçen, **Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Kanunları ve Bu Kanunlardaki Ceza Müeyyideleri**, İstanbul, 1989, s. 91-92.

²² Gökçen, **a.g.e.**, s. 31.

Cetvelimizde yer alan cezaların güncel olarak 1274 tarihli ceza kanununa göre verildiğini söylemek doğru olsa gerek. Bu bağlamda büyük oranda verilen cezalarda Fransız kanununun etkisi vardır. Bu noktada şu hususa işaret etmemiz gerekir; Batı Hukuku'nun Osmanlı Hukuku'nda benimsenmesi bağlamında ceza hukuku sahasındaki resepsiyonu burada görmek mümkündür. Nitekim daha 1850'den itibaren Osmanlı Devleti'nde Fransız hukukundan resepsiyon yoluyla alınan pek çok kanun ülkede yürürlüğe girmiştir²³.

Üçüncü Kısımda: Hukuk Dairesinde tedkik ve temyiz olunan davalar hakkında bilgi mevcuttur.

Dördüncü Kısımda: Mahkeme-i İstinâf ile cünha ve cinayet divanlarında bidayeten ve istinafen görülen davaların miktar ve türleri hakkında bilgi mevcuttur.

Beşinci Kısımda: İstanbul, Beyoğlu ve Üsküdar'da bulunan Bidayet Mahkemeleri'nin ceza ve hukuk dairelerine havale olunan ve buralarda görülen davaların miktarı ve sonuçları hakkında bilgi mevcuttur.

Altıncı Kısımda ise: Hukuk Mahkemelerine verilen ilamların hükümlerini vermeye memur olan İcrâ Cemiyeti'nin hükmünü verdiği i'lâmât-ı Şer'iyye ve Nizâmiyye hakkında bilgi bulunmaktadır.

Söz konusu cetvelin sonunda yer alan ve Divân-ı Ahkâm-ı Adliye'nin heyet-i umûmîsinin görüşlerini yansıtan mazbatada; cetvelden çıkan sonuç analiz edilmiş ve mahkemelerin bir kat daha ıslah edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca çözüm bekleyen dosyaların süratle çözüme kavuşturulması hususunda da görüş beyan edilmiş²⁴. Gerçekten de, gerek mazbatadaki bu görüşlerden gerekse de cetvelden anlaşılacağı üzere bazı davaların bir önceki seneden intikal ettiği ve bir kısmının da sonraki seneye aktarıldığı görülmektedir. Bu durum, dava dosyalarının biriktiği ve çözüm bekleyen davaların her sene arttığını göstermektedir.

Yetkililerin bu olumsuzluğu tespit edip bir an evvel çözüm ürettiğini yine ilgili mazbatadan anlamaktayız. Nitekim söz konusu mazbatada, İstanbul'da vukubulan de'âvi-i hukukiye-i âdiyyenin hem bidâyeten hem de istinâfen görmeye memur olan Nizâmiyye Mahkemesinin vaktinde davaları çözüme kavuşturmadığı, ve bab-ı zabtiyyeye bağlı olan temyiz meclislerinin derece olarak kifayet etmemesi sebebiyle ıslahî öngörülmüştür. Bu bağlamda İstanbul merkezinde, davalara bidayeten bakmak üzere ikisi hukuk biri ceza olmak üzere üç daire; yine Üsküdar ve Beyoğlu merkezlerinde, davalara bidayeten bakmak üzere hukuk ve ceza dâirelerinden ikişer, ayrıca hukuk ve ceza davalarını istinâfen çözmek üzere de birer İstinâf mahkemesi kurulması öngörülmüştür.

Gerçekten de 11 Mart 1872 (1 Muharrem 1289) tarihli bu mazabtanın akabinde mazbatada belirtilen görüşlere istinaden 1289/1872 tarihli Dersaadet Hukuk-ı Aidye ve Cezaiye Mehakim-i Nizamiyyesinin Teşkilatı ve Vezaifine Dâir Nizamnâme'nin 14. maddesi ile Divân-ı Ahkam-ı Adliye bünyesinde bir istinaf mahkemesi teşkil edilmiş, bu mahkeme yalnız İstanbul ve bağlı birimlerdeki mevki

²³ Gülnihâl Bozkurt, **Batı Hukukunun Türkiye'de Benimsenmesi Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne Resepsiyon Süreci (1839-1939)**, Ankara, TTK, 2. Baskı, 2010, s. 1.

²⁴ BOA, İ..DA., Dosya no: 19, Gömlek no. 866, 19 Rebi' u'l-evvel 1289 / 27 Mayıs 1872.

ve merkez bidayet mahkemelerinin hukuk-ı âdiye davalarına ilişkin istinaf yolu açık olarak verilen hükümlerini dilekçe üzerine istinafen görmekle görevlendirilmiştir. Buradan Mehakim-i Nizamiyye'nin yeniden şekillendirildiğini düşünmek de mümkündür²⁵.

Sonuç

Altı yüz yılı aşkın ömür süren Osmanlı Devleti'nin bütün kurumlarında olduğu gibi adli müessesesi de zaman içerisinde değişime maruz kalmıştır. Tabii ki, adli sahada yaşanan bu değişimi idarî, askerî, malî, ictimâî ve siyasî alandan bağımsız düşünmek mümkün değildir.

Osmanlı Devleti, Batı usulünde kurduğu mahkemeleri bir tarafatan hukukî yapısına uyarlarken bir taraftan da hukukunun aksayan yönlerini tespit edip eksikleri gidermek ve adaleti en kısa süre içinde temin etmek için çaba göstermiştir. İncelediğimiz cetvel bu açıdan çok önemlidir. Zira, devlet bu cetveli -yine cetveldeki mazbatadan anlaşıldığı üzere- mutad olarak her sene düzenlemektedir. Ancak tarafımızdan bu cetvellerin öncülü ve devamı mahiyetindeki cetvellere arşiv araştırmamızda ulaşamadı. Burada kesin bir dil kullanmaktan da imtina ederiz. Henüz tasnifi devam eden bir arşivde ileride çıkması mümkün olabilir. Ayrıca gözümden kaçmış olması da muhtemeldir. Diğer bir husus da, bu günkü Adalet Bakanlığı'nın kurumsal arşivinde nelerin olup olmadığını bilmemekteyiz. Burada daha farklı cetvellerin olması da mümkün olabilir.

Yukarıda da belirttiğimiz üzere, Osmanlı Devleti'nde istatistiğin, kurumsal olarak teşekkülü her ne kadar 17 Ocak 1880 (4 Safer 1297) tarihinde olsa da, daha 1860'larda çağdaş ülkelerde kullanılan istatistik ilminin Osmanlı Devleti'nde de icra olunması istenmekteydi. Dolayısıyla kurumsal olmamakla birlikte yine modern istatistiğin mantığından istifade etmek suretiyle bazı istatistikî verilerin daha öncelerden tutulmaya başlandığını gözlemlemek mümkündür. Nitekim tarafımızdan incelenen 1871/1872 (H. 1288) tarihinde mahkemelerde görülen davalara ait icmal cetveli söz konusu İstatistik Müdüriyeti'nin teşekkülünden önce tutulmuştur.

Netice itibariyle şunu söyleyebiliriz ki, elimizdeki cetvel (ardılları ve öncülleri ile birlikte) istatistiğin Osmanlı Hukuku'ndaki önemi hakkında ve nihayet Batı Hukuku'nun Osmanlı Devleti'nde benimsenmesi, yani resepsiyon sürecinin nasıl işlediği hususunda bize birçok bilgi vermektedir.

²⁵ İkinci, a.g.e., s. 183.

Numero
15

Bâlâda Mu'harrer Ceddâvil Hütlâsası

Yekün-i Çâni	İradet-Sen'iyyeye Ta'lik Olunan	Kıssas ve İdam	Bî'at-ı muhâbete Hâfîz İhtidâ	Mü'ebbed Kurek	Muvakkat Kurek	Kat'ibend	Habs	Ber'at	Mu'âf	Medhiye Fevî	Makûl	Mecrûb ve	Esâmî: Vilâyet
123	1	7	0	0	62	0	18	30	3	1	58	4	Der-Sa'dâdet
070	0	1	0	0	41	0	16	10	0	0	15	8	Edfene Vilâyeti
216	9	3	0	0	145	0	27	17	3	0	41	7	Tum Vilâyeti
081	0	5	0	0	43	0	16	13	0	0	24	2	Bosna Vilâyeti
013	0	1	0	0	05	0	05	00	2	0	08	3	İskoda Vilâyeti
075	0	1	0	0	57	0	06	06	1	0	24	4	Yanya Vilâyeti
046	0	3	0	0	26	1	07	07	1	0	24	6	Prizriç Vilâyeti
052	1	5	0	0	38	0	04	06	0	0	19	5	Selânik Vilâyeti
012	0	0	0	0	05	0	07	00	0	0	04	1	Cezayir-i Bâne-i Se'fid Vilâyeti
015	0	0	0	0	07	0	07	00	0	1	06	0	Küros Mutasarrıflığı
013	0	0	0	0	00	0	01	00	0	0	09	0	Gird Vilâyeti
013	0	0	0	0	14	0	01	00	0	0	09	0	İstanbul Vilâyeti
013	0	0	0	0	14	0	05	13	01	3	31	6	Alman Vilâyeti
043	0	3	4	0	102	0	05	03	00	0	05	3	Konya Vilâyeti
053	0	0	0	0	32	0	15	03	00	0	05	3	Konya Vilâyeti
020	0	1	0	0	00	0	02	01	00	0	01	0	Ankara Vilâyeti
055	0	0	0	0	16	0	02	04	00	0	04	4	Kastamonu Vilâyeti
041	0	0	0	0	37	0	14	04	00	0	01	1	Sivas Vilâyeti
019	0	0	0	0	24	0	03	13	00	0	00	0	Trabzon Vilâyeti
027	0	0	0	0	14	0	03	00	00	0	10	0	Erzurum Vilâyeti
021	0	3	0	0	20	1	01	00	00	0	00	0	Diyarbakır Vilâyeti
024	1	0	0	0	14	0	01	01	00	0	08	1	Halep Vilâyeti
002	0	1	0	0	18	0	04	01	00	0	01	1	Surveys Vilâyeti
085	1	5	0	0	00	0	00	00	00	0	02	2	Bağdat Vilâyeti
001	1	0	0	0	61	1	03	07	02	1	13	0	Cebel-i Lübnan Mutasarrıflığı
001	0	0	0	0	00	0	00	00	00	0	01	0	Yeniye Vilâyeti
001	0	0	0	0	00	0	01	00	00	0	01	0	Çelebi Mutasarrıflığı
001	0	0	0	0	00	0	01	00	00	0	01	0	Trablusgarp Vilâyeti
013	0	0	0	0	07	0	00	04	00	0	03	0	Adana Vilâyeti

58

383

10

17

147

168

3

800

60

4

6

91

1247

İcmal		ÜÇÜNCÜ KISIM Numero I		Hukukî Dâ'iresine Havâle Olunan Husûsîâtın 'Adedîyle Ollâbâda Cereyan Eden Mür'ameât	
Husûsîât, Mükâdîr ve Mühâveret		Yekûn			
053	Şeksen Yedi Senesinden Devr Olunan	053	Şeksen Yedi Senesinden Devr Olunan	053	Şeksen Yedi Senesinden Devr Olunan
054	Şeksen Sâzı Senesinden Havâle Olunan	054	Şeksen Sâzı Senesinden Havâle Olunan	054	Şeksen Sâzı Senesinden Havâle Olunan
Husûsîât, Mezâhir Hakkında Cereyan Eden Mür'ameât		Yekûn			
Temmuz Rûş'yet Olunan		Hukukî		Tevâret	
17	12	5	00	00	Mühürleş Mahkemesi- Nezâmiyye İlâm
18	00	00	00	00	Yeni Hukukî Davâlar
19	00	1	10	01	Yeni Hukukî Davâlar Birinci Meclîs İlâm
20	01	1	01	00	Mahkemesi- Tevâret İkinci Meclîs İlâm
21	05	00	05	00	Mahkemesi- Tevâret Lâmuûl Meclîs İlâm
22	01	00	00	00	Mahkemesi- Tevâret Bahriyye İlâm
23	00	00	00	00	Milîî Davâ- Şâ'ided Divân- Temyiz/ Marzûbânâ
24	00	00	00	00	Yeni Hukukî Davâlar İkinci Meclîs İlâm
25	01	01	00	00	Yeni Mahkemesi- Tevâret İlâm
26	01	00	01	00	Yeni Divân- Temyiz/ Marzûbânâ
27	00	00	00	01	Askarî Mahkemesi- Tevâret İlâm
28	00	00	00	00	Yeni Hukukî Davâlar Birinci Meclîs İlâm
29	00	00	00	00	Yeni Hukukî Davâlar İkinci Meclîs İlâm
30	01	00	01	00	Milîî Mahkemesi- Tevâret İlâm
31	00	00	00	02	Göbe Mahkemesi- Tevâret İlâm
32	00	01	00	00	Yeni Divân- Temyiz/ Marzûbânâ
33	00	00	00	00	Edine Divân- Temyiz/ Marzûbânâ
34	00	00	00	00	
35	00	00	00	00	
36	00	00	00	00	
37	00	00	00	00	
38	00	00	00	00	
39	00	00	00	00	
40	00	00	00	00	
41	00	00	00	00	
42	00	00	00	00	
43	00	00	00	00	
44	00	00	00	00	
45	00	00	00	00	
46	00	00	00	00	
47	00	00	00	00	
48	00	00	00	00	
49	00	00	00	00	
50	00	00	00	00	
51	00	00	00	00	
52	00	00	00	00	
53	00	00	00	00	
54	00	00	00	00	
55	00	00	00	00	
56	00	00	00	00	
57	00	00	00	00	
58	00	00	00	00	
59	00	00	00	00	
60	00	00	00	00	
61	00	00	00	00	
62	00	00	00	00	
63	00	00	00	00	
64	00	00	00	00	
65	00	00	00	00	
66	00	00	00	00	
67	00	00	00	00	
68	00	00	00	00	
69	00	00	00	00	
70	00	00	00	00	
71	00	00	00	00	
72	00	00	00	00	
73	00	00	00	00	
74	00	00	00	00	
75	00	00	00	00	
76	00	00	00	00	
77	00	00	00	00	
78	00	00	00	00	
79	00	00	00	00	
80	00	00	00	00	
81	00	00	00	00	
82	00	00	00	00	
83	00	00	00	00	
84	00	00	00	00	
85	00	00	00	00	
86	00	00	00	00	
87	00	00	00	00	
88	00	00	00	00	
89	00	00	00	00	
90	00	00	00	00	
91	00	00	00	00	
92	00	00	00	00	
93	00	00	00	00	
94	00	00	00	00	
95	00	00	00	00	
96	00	00	00	00	
97	00	00	00	00	
98	00	00	00	00	
99	00	00	00	00	
100	00	00	00	00	
101	00	00	00	00	
102	00	00	00	00	
103	00	00	00	00	
104	00	00	00	00	
105	00	00	00	00	
106	00	00	00	00	
107	00	00	00	00	
108	00	00	00	00	
109	00	00	00	00	
110	00	00	00	00	
111	00	00	00	00	
112	00	00	00	00	
113	00	00	00	00	
114	00	00	00	00	
115	00	00	00	00	
116	00	00	00	00	
117	00	00	00	00	
118	00	00	00	00	
119	00	00	00	00	
120	00	00	00	00	
121	00	00	00	00	
122	00	00	00	00	
123	00	00	00	00	
124	00	00	00	00	
125	00	00	00	00	
126	00	00	00	00	
127	00	00	00	00	
128	00	00	00	00	
129	00	00	00	00	
130	00	00	00	00	
131	00	00	00	00	
132	00	00	00	00	
133	00	00	00	00	
134	00	00	00	00	
135	00	00	00	00	
136	00	00	00	00	
137	00	00	00	00	
138	00	00	00	00	
139	00	00	00	00	
140	00	00	00	00	
141	00	00	00	00	
142	00	00	00	00	
143	00	00	00	00	
144	00	00	00	00	
145	00	00	00	00	
146	00	00	00	00	
147	00	00	00	00	
148	00	00	00	00	
149	00	00	00	00	
150	00	00	00	00	
151	00	00	00	00	
152	00	00	00	00	
153	00	00	00	00	
154	00	00	00	00	
155	00	00	00	00	
156	00	00	00	00	
157	00	00	00	00	
158	00	00	00	00	
159	00	00	00	00	
160	00	00	00	00	
161	00	00	00	00	
162	00	00	00	00	
163	00	00	00	00	
164	00	00	00	00	
165	00	00	00	00	
166	00	00	00	00	
167	00	00	00	00	
168	00	00	00	00	
169	00	00	00	00	
170	00	00	00	00	
171	00	00	00	00	
172	00	00	00	00	
173	00	00	00	00	
174	00	00	00	00	
175	00	00	00	00	
176	00	00	00	00	
177	00	00	00	00	
178	00	00	00	00	
179	00	00	00	00	
180	00	00	00	00	
181	00	00	00	00	
182	00	00	00	00	
183	00	00	00	00	
184	00	00	00	00	
185	00	00	00	00	
186	00	00	00	00	
187	00	00	00	00	
188	00	00	00	00	
189	00	00	00	00	
190	00	00	00	00	
191	00	00	00	00	
192	00	00	00	00	
193	00	00	00	00	
194	00	00	00	00	
195	00	00	00	00	
196	00	00	00	00	
197	00	00	00	00	
198	00	00	00	00	
199	00	00	00	00	
200	00	00	00	00	
201	00	00	00	00	
202	00	00	00	00	
203	00	00	00	00	
204	00	00	00	00	
205	00	00	00	00	
206	00	00	00	00	
207	00	00	00	00	
208	00	00	00	00	
209	00	00	00	00	
210	00	00	00	00	
211	00	00	00	00	
212	00	00	00	00	
213	00	00	00	00	
214	00	00	00	00	
215	00	00	00	00	
216	00	00	00	00	
217	00	00	00	00	
218	00	00	00	00	
219	00	00	00	00	
220	00	00	00	00	
221	00	00	00	00	
222	00	00	00	00	
223	00	00	00	00	
224	00	00	00	00	
225	00	00	00	00	
226	00	00	00	00	
227	00	00	00	00	
228	00	00	00	00	
229	00	00	00	00	
230	00	00	00	00	
231	00	00	00	00	
232	00	00	00	00	
233	00	00	00	00	
234	00	00	00	00	
235	00	00	00	00	
236					

İcmal	Numero					
	3	3				
2	Cümha Divânına Kezâlik Biddâyet-i Teşkilindenberü Havâle Olunan Mevâd ile Cereyân İden Mir'âmeliât					
	Evrakla Müdahave ve Mübahave					
	17	Milîza Divânı Temyizden Devr Olunan				
	24	Havâle Cem'iyyetinden Havâle Olunan				
	11	Muhâbi-İ Şî'i İncelem Vukufat İden				
	Evrakla Mezkûre Halukunda Cereyân İden Mir'âmeliât					
	Tedkikatla Bî'â'lerâ Hükûmlerü Verilen					
	3	Yekûn-ı Evrak	Habis	Berd'at	3	Sıfık
	5			2		
	2			2		İhtik ve Şerh
	2			2		İhtik ve Şerh
	1			1		İhtik ve Şerh
1			1		Me'ârifine ademe İhtik	
2			10		Σ	
35	Yekûn-ı Evrak	24	Σ			
Yekûn-ı Evrakla Müdahave Cereyân		24				
İcmal Olunub Müdahave Cereyân		24				
Bî'â'lerle Havâle Olub Evrakıyâ Bî'â'cedilen						
51	Yekûn-ı Evrak Der-dest Bulunan					
	05	Tamînciyânı Vurdulma Değün Mevâkı Olun				
	12	Der-dest Tedkik Bulunan				
	17					
1226	BEŞİNCİ KISIM					
	Numero					
	1					
	Der-Su'üdet Biddâyet Birinci Hukûk Dâ'iresine Kezâlik İhtidâ-yı Teşkilindenberü Havâle Olunan Hususîm Miktârıyla Cereyân İden Mir'âmeliât					
	Evrakla Müdahave ve Mübahave					
	48	Milîza Divânı Temyizden Devr Olunan				
	48	Milîza Evrak Meclisinden Devr Olunan				
	630	Havâle Cem'iyyetinden Havâle Olunan				
	Evrakla Mezkûre Halukunda Cereyân İden Mir'âmeliât					
	Kırt'a		Evd ve Bî'â'yet Olunarak Kezâlık Kezâ Olunan	Kâ'ibâ İhtidâf Olunarak Üzerâ Bilhan Olunan		
	20	Yekûn	16	4		
	17		17	0		
01		01	0			
01		01	0			
42		36	6			
386	Yekûn	312				
		010				
		006				
		006				
Der-dest Bulunan		Der-dest Tevciye ve Bî'â'yet Bulunan				
340						

		Numero 6					
Kemal 415	Kıta	Üsküdar Caddesi ve Değirnece Bldiyet-i Teşkilatı Hakkında Havâle Olunan Husûsîyatın Mihdârıyla Cereyan Eden Mu'ameleât					
	129	Evrak-ı Muharrevk ve Vâlide					
	264	Havâle Cem'iyetinden Havâle Olunan Mabûlî Şif'esi					
		Evrak-ı Muzâhîre Hakkında Cereyan Eden Mu'ameleât					
	Teşkilâtı Bî-Ef'îlî Bîlâkâmîrî Vîrîterek Cukams Olan						
	Yekün	Yekün Olunan "Akdîlî"	İhtiz ve İhtizâz				
	79	79	İhtiz ve İhtizâz				
	06	06	Beyef-ensâfî Hakkık Eb'vâs				
	3	3	Eşer ve İhtizâr Eb'vâs				
	02	02	İhtizâr ve İhtizâr Eb'vâs				
	66	66	Hakkık' Adıyevî Şif'esi				
	121						
163	462	462	Mihkemesiye'ye Oğul Olmadığından Tale Kılmam				
	Der-edet Rîf'et Bulman						
	109	Aşâhîye Tenzîlinden Azamîlînden Meykûlî Bulman					
	189	Mabûlîyevkî Bulman					
415	484	Der-edet. Muhakkıkm ve Rîf'et Bulman					
Numero 7							
297	Kıta	Üsküdar Caddesi ve Değirnece Bldiyet-i Teşkilatı Hakkında Havâle Olunan Husûsîyatın Mihdârıyla Cereyan Eden Mu'ameleât					
	006	Evrak-ı Muharrevk ve Vâlide					
	291	Havâle Cem'iyetinden Havâle Olunan Mabûlî Şif'esi					
		Evrak-ı Muzâhîre Hakkında Cereyan Eden Mu'ameleât					
	Teşkilâtı Bî-Ef'îlî Bîlâkâmîrî Vîrîterek Cukams Olan						
	Yekün-e Evrak	Yekün-e İhtizâz	Höbe Mîyâs Cezâyîrî Nakîlî	Yekün-e İhtizâz Yekün-e Nakîlî	Yekün-e Cezâyîrî Nakîlî	Ber'at	Nev-4 Cürm
	06	06	0	01	03	02	Mic'atîlîye hakâret ve Ademsî Hâkır
	80	94	4	22	17	51	Dar'ıya Curb
	03	05	0	00	00	05	İhtizâr Cezâsı ve Karâkır Meyvâbîlî
	32	50	0	05	08	34	Hakk' ve İhtizâr
	36	44	0	08	00	36	Hakk' ve İhtizâr
	06	07	0	00	00	07	Şif'at
	12	16	1	00	00	07	Düşüncelîk
	255	229	5	36	49	210	İhtizâr ve İhtizâr ve Zâhîyevkîye Muhakkıkm
	46	46	46	46	46	46	
	Der-edet Bulman						
	Der-edet Rîf'et Bulman						
297	42						

İcmal		ALTINCI KISIM Numero		İcra Cem'iyetine Havale Olunan Mevâd ile Cereân İden Mu'ameleâtı		
950	Yekûn	Evrak-ı Muhayyer ve Muhayyerde Seksen Yedi Sanasınkeni Devr Olunan				
	1538	1464	1013	0451	1602881	
	2393	2079	0740	1339	2848853	
	0014	0031	0028	0003	0000000	
	0050	0077	0096	0001	0072468	
	0040	0008	0037	0001	0067560	
	0094	0385	0153	0242	0805003	
	0737	0008	0002	0006	0023084	
	0014	0110	0058	0052	0083326	
	0171	0131	0068	0063	0115378	
	0218	0003	0002	0001	0010000	
	0018	0286	0000	0000	0015000	
	428	4500	2426	1014	687066	
	Evrak-ı Mezkûre Hakkında Cereân İden Mu'ameleât					
	Tobyekûn	Yekûn-Evrak	Hükâmî İcra Kullanan	Taksitli İcra Olunan	Tahsilât	
						İlimin-Ser'iyeye
						Evrak-ı Muhayyerden
						Temyiz-İ Hukukî İlimin
						Münferah Mahkeme-İ Nizâmıyye İlimin
						Divân-İ İstifâ İlimin
					Yerleşik Mevâzîden İlimin	
					Yerleşik Mevâzîden İlimin	
					İcra Cem'iyetine Havale Olunan	
					Şahretincedi Meclisi İlimin	
					Mülga Ehiyye Meclisi İlimin	
					Paraklıslerden	
					Hahambilerden	
					Evrak-ı Muhayyer	
672	1772	118	Hükâmî Olmadığından Battal İddien			
		298	Cem'iyete A'aid Olmadığından Havale Cem'iyetine A'ide Kullanan			
		1386	Müte'akkab Olduğu Evraklarıyla Birleştilen			
Derdest Rû' ve Bahman						
		33	Kullanan Tarafından İstifâ-İ Davâ Olunmuş Çibeyle İcra-ı Hukukî Te'hir Edilen			
950	3264		Derdest İcra Bahman			

